

DINAMICA LIMBILOR FRANCEZĂ ȘI ROMÂNĂ. NOI PARADIGME TRADUCTOLOGICE

THE DYNAMICS OF THE FRENCH AND ROMANIAN LANGUAGES. NEW PARADIGMS IN TRANSLATION STUDIES

Georgiana I. BADEA

University Professor

West University of Timișoara, Romania

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0786-0412>

Abstract: The current context of Romance languages, and specifically of the French language, is marked by a creative tension between the preservation of academic norms and the pressure of globalization. This paper explores the evolution of the French language through the lens of functional and critical translation studies, analyzing how the "vulnerability" of the source text and the "identity" of the translation are redefined in the era of algorithms. Current divergences have surpassed the difficulties once posed by translation units—even those labeled as realia or culturemes; the new paradigm now focuses on the integration of Neural Machine Translation (NMT) and AI, the ethics of the translator as a post-editor, and intellectual property. An emerging constraint concerns the production of "easy-to-read" texts at the expense of the responsibility not to "betray" the author's style. The challenge also derives from the ability to integrate classical theoretical heritage into modern translation pedagogy, where post-editing transforms the classroom into a laboratory for critical analysis. Gamification and hybrid learning are becoming methods to teach the nuances of the French language to a digital generation and to train a different kind of translator. Although technology accelerates the communication process, human expertise (both linguistic and translational) remains the only one capable of managing the cultural and emotional subtleties of languages in a translation relationship. We conclude that the future of translation and translation studies lies in redefining the translator as a post-editor and cultural mediator equipped with advanced technological tools, capable of maintaining the vitality of the interlinguistic and intercultural space.

Keywords: translation didactics, critical translation studies, neural machine translation, post-editing.

Introducere

Într-un moment în care spațiul romanic se află la intersecția dintre exigența normei academice și fluxul anarhic al globalizării și al inteligenței artificiale generative (IA gen), pare necesar a reflecta asupra dinamicii limbii franceze, a cărei dinamică va fi explorată atât prin prisma traductologiei funcționale și critice, cât și prin rolul care îi revine traductologiei în era digitală. Așadar, ne propunem să radiografiem modalitatea în care sensul supraviețuiește și se transformă IA gen, pornind de la reperele teoretice fundamentale stabilite în spațiul traductologic francofon și explorând, astfel, conceptul de transfer interlingual dincolo de simpla transpunere de coduri. Într-o epocă în care algoritmi de

traducere automată neurală promit o eficiență fără precedent, trebuie să ne întrebăm: ce se întâmplă cu traducătorul, cu traducerea, cu traductologul? Deși se cunoaște prea bine că traducerea nu este un act mecanic, ci o negociere profundă a identităților culturale, astăzi, textul sursă (TS) dobândește o nouă formă de vulnerabilitate în fața IA gen, iar rolul nostru, ca profesori și traducători, este să redefinim și etica post-editării. Traducătorul, dar nu numai el, trăiește un paradox fascinant: pe de o parte, avem rigoarea academică a limbilor, iar pe de altă parte, asaltul digitalizării și al globalizării. În acest peisaj, traducerea devine un câmp de forțe unde inteligența artificială și intuiția umană se ciocnesc și se completează. A fost depășită dificultatea traducerii termenilor culturali, tehnici sau idiomatici și se investighează gestionarea traducerii automate neurale. Actuala provocare etică este concentrată pe natura entității care deține proprietatea intelectuală : IA gen sau traducătorul uman, sau este o coproprietate, traducătorului uman revenindu-i sarcina de gardian al stilului și al sensibilității într-o lume care cere texte rapid de consumat? În aceste circumstanțe, post-editarea, încă preponderent umană, dovedește că folosirea IA gen și a corpusurilor lingvistice, traductive și terminologice nu se poate dispensa de intervenția traducătorului uman pentru a repera și repara ceea ce algoritmul ratează. Statutul de mediator cultural al traducătorului rămâne esențial, indiferent de viteza cu care progresează tehnologia, în procesarea emoției și a subtilității culturale. Vom analiza, pe de-o parte, modalitate prin care instrumentele moderne, de la bazele de date terminologice la ludizare/ gamificare (*ludification, gamification*), subtitrarea de divertisment (*sous-titrage amateur/fan-subbing*), monitorizarea privirii (*captation du regard/eye-tracking*) la conținut digital multimodal, transformă sala de curs dintr-un spațiu al repetiției într-un atelier de analiză critică și, pe de altă parte, viitorul traductologiei și al traducătorului mediator cultural care asistă tehnologia ca să protejeze vitalitatea și subtilitatea limbilor în relație de traducere în fața provocărilor secolului al XXI-lea. Dacă prima pistă de analiză vizează redefinirea raportului dintre „vulnerabilitatea” TS și „identitatea” traducerii, în contextul concurenței dintre intuiția umană și algoritmi, cea de-a doua direcție de investigare privește mutația etică: trecerea de la dificultatea traducerii cuvântului la provocările IA gen și ale traducere automate neurale (TAN). În această nouă paradigmă, traducătorul devine un post-editor investit cu o responsabilitate majoră. Nu se mai întreabă doar cum să nu „trădeze” autorul, ci cum să navigheze între imperativul textelor „ușor de citit și de înțeles” (*facile à lire și à comprendre/easy-to-read*) și dreptul de proprietate intelectuală asupra actului creativ. Cea de-a treia axă va descrie transformarea sălii de curs într-un laborator de analiză critică. Prin ludizare, învățare hibridă și utilizarea corpusurilor lingvistice, moștenirea teoretică și clasică este integrată în didactica modernă pentru a se asigura formarea unui traducător capabil să utilizeze tehnologia și, deopotrivă, să o stăpânească precum un cercetător.

De la cultorem la realia în era IA sau despre semiotica profunzimii vs automatizarea formei

Nici decor, nici inventar de semne exotice, extraneitate, cultura este o unitate semiotică purtătoare de semnificație profundă. În era IA gen, asistăm la o distincție netă între

capacitatea algoritmică și competența culturală umană. TAN a atins performanțe notabile în identificarea și echivalarea termenilor tehnici și a idiotismelor, care sunt tratate ca simple date nomenclaturale. Realia – fapte de limbă și cultură, în pofida globalizării gusturilor, cutumelor, realităților – sunt înțelese drept unități lingvistice care denumesc obiecte, concepte sau fenomene specifice unui grup etnic, unei regiuni sau unei națiuni, neavând un echivalent în altă limbă. Aceste „cuvinte fără echivalent” (Moise, 2006, Rarenko, 2010, 166-170) poartă o încărcătură specifică, adesea intraductibilă prin simple metode de substituție, și sunt tot mai des împrumutate prin concesie față de politica neologică anglofonă. Culturemul este o entitate mult mai complexă, o unitate care realizează joncțiunea între nivelul lingvistic al unității de traducere propriu-zise (care poate fi un cuvânt sau o sintagmă, o locuțiune sau o expresie palimpsest), nivelul enciclopedic și cognitiv pe care receptorul culturii sursă îl posedă și nivelul simbolic sau axiologic care permite activarea valorilor lui conotative, a efectelor de evocare și memoriei colective. În vreme ce IA gen tratează textul la nivel de suprafață segmentabilă, culturemul funcționează ca un nod de semnificație multidimensional care, întrucât rezistă la traducere, *se negociază* și *se transferă* prin procedee care depășesc simpla echivalență dicționarească (adaptare, explicitare, compensare). Așadar, pericolul „aplatizării” constă tocmai în pierderea dimensiunii pragmatice și efectului de evocare. Algoritmul vede *semnul*, dar ignoră încărcătura ideologică și istorică, *culturală* și *afectivă* care îl transformă în culturem.

TS: « C'est comme *la madeleine de Proust* » : cet ancien gérant de discothèque fabrique désormais des bougies naturelles à la main au Castellet (*Var-matin*, 2026)

TC IA gen : „E ca *madlena lui Proust*”: acest fost manager de club de noapte fabrică acum lumânări naturale manual, în Le Castellet. (Google IA)

TC post-editată: Ca *mirosul de cozonac din copilărie*: un fost manager de club produce acum lumânări artizanale care îți trezesc amintirile (versiune stud.)

Pentru cititorii români, chiar și pentru cei care nu au citit (integral) *În căutarea timpului pierdut*, expresia „madlena lui Proust” depășește simpla referință la un produs de patiserie, fiind utilizată pentru a descrie legătura senzorială cu amintirea, un declanșator al nostalgiei și al memoriei involuntare care are puterea de a transporta instantaneu o persoană în trecut, de obicei în perioada copilăriei. În contextul comercial din exemplu, se sugerează că produsul nu este doar un obiect utilitar, ci unul capabil să creeze o conexiune emoțională profundă și personală. În versiunea post-editată, „mirosul de cozonac”, produs anamnestic, considerat un puternic declanșator de amintiri în cultura română, înlocuiește madlena, dar păstrează o serie de seme comune, sunt unități de manifestare” ale aceleiași izotopii a memoriei, apte să convertească o senzație somatică (gustul) într-o formă inteligibilă (amintirea). Totuși, „madlena lui Proust” este un concept care s-a globalizat, un clișeu care desemnează memoria declanșată de simțuri. Naturalizarea sau aclimatizarea prin alegerea „cozonacului” transformă un articol despre un artizan francez într-o știre care pare localizată forțat în România. Fără intervenția umană (didactică), aceste nuanțe sunt estompate, iar TS își compromite „identitatea” și devenind un produs asimilat, lipsit de rădăcini.

TS: C'est un *appel du 18 juin* très aérien qui s'est déroulé mercredi dernier à l'aéroclub de Haute-Saône, à Frotey-lès-Vesoul. 12 résidents de l'Ehpad Jean-Michel de Saulx ont en effet pris la voie des airs pour un vol d'une vingtaine de minutes chacun. (*L'Est Républicain*, 22 iun. 2025)

TT IA gen : A fost un „*Apel de la 18 iunie*” la înălțime, miercurea trecută, la aeroclubul Haute-Saône din Frotey-lès-Vesoul. 12 rezidenți ai azilului de bătrâni (Ehpad) Jean-Michel din Saulx s-au înălțat la propriu, beneficiind fiecare de câte un zbor de aproximativ douăzeci de minute (Goole IA)

TT post-editată 1 : O adevărată *declarație de libertate* în aer, miercurea trecută la aeroclubul Haute-Saône, din Frotey-lès-Vesoul. 12 rezidenți ai Azilului de bătrâni „Jean-Michel” din Saulx s-au bucurat de un zbor de aproximativ douăzeci de minute fiecare. A fost, în felul său, un „apel la libertate” neobișnuit. (versiune stud.)

TT : O *evadare* spectaculoasă *la înălțime*: miercurea trecută, la aeroclubul Haute-Saône din Frotey-lès-Vesoul, 12 rezidenți ai azilului „Jean-Michel” au lăsat în urmă rutina cotidiană pentru a lua calea aerului. Aceștia s-au bucurat de un zbor de aproximativ douăzeci de minute, trăind o experiență cu totul specială. (versiune stud.)

Aici intervin intuiția lingvistică și sensibilitatea culturală ca metodologie, formată printr-o analiză critică și aptă a decoda ceea ce algoritmul ignoră: subtextul, aluzia culturală și ponderea simbolică a unității de traducere *Appel du 18* în spațiul francfon. Astfel, traducerea cu IA gen nu trebuie să fie o simplă substituție de lexic, ci un proces de protejare a identității culturale sursă. Referința istorică fundamentală pentru francezi (discursul generalului de Gaulle din 1940) este corelată cu o acțiune aeriană, iar TC IA gen, deși traduce literal referința, o încadrează între ghilimele și supratraduce cu „la înălțime”, pentru a reda dublul sens din TS: un eveniment deosebit și reușit și unul care are loc fizic, sus în aer. Pentru unitatea de traducere *Ehpad* – cămine de bătrâni cu asistență medicală –, alegerea algoritmului este inspirată, „azil de bătrâni”, comprehensibil pentru publicul larg, dar și prezervarea referențialității sursă prin notarea în paranteză a UT sursă. Dacă în TS metafora este motorul, „apelul” este tema frazei, iar zborul rezidenților este demonstrația, autorul francez creează o stare de uimire (cum poate un apel istoric să fie „aerian”?, o ierarhizarea a valorilor înainte de a explica situația că nu este doar un zbor pentru bătrâni, este un act de „rezistență” (simbolică), o ieșire din spațiul închis al EHPAD-ului, la fel cum Apelul lui de Gaulle a fost o ieșire din izolarea înfrângerii. în TC post-editată modularea face ca metafora să funcționeze ca un ornament: cititorul află ce s-a întâmplat, iar la final i se oferă o cheie de lectură ingenioasă. Tonul retoric din TS este sacrificat în favoarea transparenței în TC post-editat care devine informativ, dar este mai „onest” jurnalistic pentru un public care s-ar putea să nu reacționeze instantaneu la data de 18 iunie și care traduce nu numele, ci funcția simbolului *Appel du 18 juin*: un moment istoric, de eliberare pentru acei bătrâni. TC post-editată înlocuiește un simbol local francez (culturemul Apelul lui de Gaulle, v. Lungu-Badea,

2019) cu unul universal (independența/libertatea) și, totodată, păstrează raționamentul: faptul că zborul nu a fost doar o plimbare, ci un act simbolic de „evadare” din condiția de rezident. Apreciind culturemul „Apelul din 18 iunie” ca fiind lipsit de ecou pentru cititorul român, autorul TC a optat pentru singura soluție onestă și pragmatică, aceea de a renunța complet la referința istorică și de a traduce spiritul evenimentului, păstrând logica fără a introduce confuzie (Lungu-Badea, 2004). Referința la de Gaulle este forțată pentru cititorul român și, ca să nu fie ignorată sau înțeleasă eronat, s-a folosit conceptul de evadare drept echivalent funcțional contextul – ieșirea din izolare. TS mizează pe contrastul dintre imobilitatea de la azil (EHPAD) și libertatea zborului. Cuvântul „evadare” subliniază cursiv exact acest lucru, iar prin „evadare la înălțime” se păstrează jocul de cuvinte al autorului, dar pe o logică accesibilă cititorului român. Doi traducători umani, două perspective de traducere: unul este infidel cuvântului (apelului), ambii sunt fideli experienței (zborului) (Lungu-Badea, 2015).

Post-editarea nu este doar despre „șters și înlocuit”, ci despre re-scriere funcțională. Cadrul didactic validează soluțiile care: păstrează izotopia aeriană (jocul de cuvinte cu înălțimea), care elimină zgomotul cultural care ar putea bloca lectura, care asigură rigoarea în spatele adaptării creative. În era traducerii automate, cadrul didactic predă strategia de comunicare și arată când este permisă infidelitatea față de TS și în ce condiții pentru a fi fidel cititorului, asigurându-se că mesajul nu se pierde în turbulențe culturale.

Unitatea de traducere și transferul interlingual: de la instrument la analiza critică

Redefinirea unității de traducere sub lentila cercetării critice fundamentează trecerea către noile paradigme ale traductologiei, unde focusul se mută de la instrumentul tehnologic la procesul de validare cognitivă. Dinamica actuală transformă actul traductiv dintr-o simplă execuție într-o formă de expertiză teoretică aplicată, unde transferul interlingual devine puntea de legătură între moștenirea lingvistică franceză și noile exigențe de comunicare. Prin această abordare, traductologia nu doar asistă la schimbare, ci dictează modul în care tehnologia este subordonată sensului, asigurând astfel integritatea spațiului francofon. În ciuda evoluției tehnologice, nucleul dur al traductologiei rămâne neschimbat: transferul interlingual nu este o transpunere liniară, ci o operațiune cognitivă complexă. În era algoritmilor, unitatea de traducere riscă să fie confundată cu „segmentul” de memorie de traducere (MT). Totuși, trebuie să reafirmăm că unitatea de traducere are o geometrie variabilă, ea poate cuprinde de la un singur lexem până la întregul paragraf, în funcție de intenția autorului și de contextul pragmatic. Noua paradigmă transformă post-editarea dintr-o simplă „corectură de suprafață” într-un exercițiu de validare metodologică, într-un act traductologic critic. Traducătorul nu doar rectifică erorile produse de IA gen, ci efectuează o cercetare terminologică și stilistică temeinică, consultând baze de date, corpusuri traductive, instrumente supuse unui examen critic permanent. Apare aici o tensiune între responsabilitatea și fidelitatea față de stilul autorului și constrângerea de a produce texte „ușor de citit” și loialitatea față de cititorul țintă. Traducătorul-expert devine singurul capabil să decidă unde se termină simplificarea necesară comunicării rapide și unde începe trădarea substanței textuale. Provocarea majoră rămâne transferul identității textului sursă în limba

țintă, fără a-i altera potențialul creativ. Este o etapă care pretinde o competență superioară mecanicii lingvistice (cf. Vienne, 1998), pe care doar expertiza traductologică umană este aptă să o furnizeze pentru a menține echilibrul între echivalența semantică și adecvarea culturală.

TEXT ORIGINAL (VILLON)	TRADUCERE IA (GOOGLE)	TRADUCERE UMANĂ (N. CHIRICĂ)
<i>Vente, gresle, gelle, j'ay mon pain cuit.</i>	Vânt, grindină sau ger, eu pâinea mi-am gătit-o.	<i>Vânt ploaie, ger...Ai pâine, nu înduri!</i>
<i>Je suis paillart, la paillarde me suit.</i>	Sunt un netrebnic, iar ea, netrebnica, mă urmează.	<i>Is curvălău că-mi plac ai curvei nuri.</i>
<i>Lequel vault mieux ?</i>	Cine-i mai bun?	<i>La fel suntem? Ca două picături.</i>
<i>Chascun bien s'entresuit.</i>	Suntem de-o seamă	<i>La mâța rea un șoarece rău e leacul!</i>
<i>L'ung vault l'autre ; c'est a mau rat mau chat.</i>	amândoi.	
<i>Ordure amons, ordure nous assuit ;</i>	Unul ca altul; e după sac și petic.	<i>Otreapă ești, cu-otreapă te- nășuri!</i>
<i>Nous deffuyons onneur, il nous deffuit,</i>	Jegul iubim și jegul ne tot calcă-n urme;	<i>Nu ții la cinste, n-ai de und' s-o furi</i>
<i>En ce bordeau ou tenons nostre estat. (Ballade de la Grosse Margot, Pléiade, p.1193)</i>	Fugim de onoare și ea de noi se-ascunde, În ast bârlog unde ne ducem traiul. (Google IA gen)	în crâșma asta-n care ni-i ogeacul.* (Balada lui Villon și a Rotofeiei de Margot în Fr. Villon, Poezii, Minerva, București, 1983: 110-111, traducere de N. Chirică, în Lungu-Badea, 2005, 2017)

Am arătat în alte rânduri (Lungu-Badea, 2005) că unitatea de traducere nu poate fi segmentată liniar, deoarece sensul este dispersat în rețele de conotații. Provocarea majoră este transferul „identității” textului sursă fără a-i altera potențialul creativ și registrul specific (argotic/familiar). O variantă de traducere care încearcă să echilibreze fidelitatea față de stilul autorului (Villon) cu necesitatea de a păstra unitatea de sens a acestui text de secol XV nu este suficientă. Expresii precum „*j'ay mon pain cuit*” sau „*c'est a mau rat mau chat*” ar putea fi redate denotativ de IA („pâinea mi-am gătit-o”, sensul figurat de „asigurare a traiului”, este redat prin sintaxă care nu applatizează complet savoarea arhaică), dar și idiomatic („e după sac și petic”, nu „la șoarece rău, pisică rea”). Surprinzătoare este traducerea prin „bârlog” în loc de „bordel”, o încercare a IA de a păstra distanța istorică și conotația de spațiu mizer, unde personajele își „țin statul” (își duc traiul). Geometria variabilă a unității de traducere este pusă în valoare de acest fragment și prin ratarea acrostihului, joc literar practicat cu succes de Villon care semnează baladele plasând literele (cu caractere îngroșate, VILLON vs VSCUJFI) care îi compun numele la începutul fiecărui vers din ultima strofă. Este ilustrată și în acest fel tensiunea dintre fidelitatea față de formă

și stil și necesitatea transferului de sens. Unitatea de traducere cuprinde aici întreaga strofă, deoarece coeziunea este dată de rimă și de ritmul specific poeziei medievale. „Mecanica lingvistică” a IA nu poate gestiona simetria dintre „*ordure amons, ordure nous assuit*” și „*nous deffuyons onneur, il nous deffuit*”, unde unitatea de sens este dublată de o unitate estetică imperativ negociabilă. Astfel, traducătorul uman rămâne singurul capabil să decidă păstrarea vulnerabilității textului sursă. Fragmentul lui Villon demonstrează că transferul interlingual este o operațiune cognitivă complexă, unde succesul depinde de capacitatea de a menține echilibrul între echivalența semantică și adecvarea culturală. Astfel, traductologia dictează subordonarea tehnologiei în fața sensului profund, asigurând integritatea textului în pofida distanței temporale și culturale. Critica traducerii IA gen, a făcut posibilă revizuirea traducerii, recuperarea acrostihului, renunțarea la *bârlog*, pentru a reda ideea de casă de toleranță din franceza veche, redarea lexematică a idiotismului printr-o colocație referitoare la idea de potrivire nefastă dintre șoarece și pisică, fără simplificare pentru a fi ușor de citit, revizuirea traducerii „*ordure assuit*” prin „*ordura ne vânează*” (în loc de „*ne calcă în urme*”), urmărind a sublinia caracterul ineluctabil al condiției lor și a respecta încărcătura stilistică a baladei. Iar după mai multe încercări de validare a acrostihului, *Ordure amons, ordure nous assuit* ; este redat prin *Om de rând sau ticălos, mizeria ne vânează*, unde vocabula „om” vizează condiția umană degradată și respectă constrângerea formașă fără a suprima proprietatea termenilor.

TEXT ORIGINAL (VILLON)	TRADUCERE IA revizuită de IA	TRADUCERE UMANĂ
<i>Vente, gresle, gelle, j'ay mon pain cuit.</i>	Vânt, grindină sau ger, am pâinea asigurată.	<i>Vânt ploaie, ger...Ai pâine, nu înduri!</i>
<i>Ie suis paillart, la paillarde me suit.</i>	Ieșit din minți sunt, ea, zăluda, mă urmează.	<i>Is curvălău că-mi plac ai curvei nuri.</i>
<i>Lequel vault mieux ? Chascun bien s'entresuit.</i>	La fel suntem; deci cine pe cine onorează?	<i>La fel suntem? Ca două picături.</i>
<i>L'ung vault l'autre ; c'est a mau rat mau chat.</i>	La șoarece flămând, pisică rea-i sortită.	<i>La mâța rea un șoarece rău e leacul!</i>
<i>Ordure amons, ordure nous assuit ;</i>	Ordura o iubim, ordura ne vânează;/Om de rând sau	<i>Otreapă ești, cu-otrepă te- nșășuri!</i>
<i>Nous deffuyons onneur, il nous deffuit,</i>	ticălos, mizeria ne vânează;	<i>Nu ții la cinste, n-ai de und' s-o furi</i>
<i>En ce bordeau ou tenons nostre estat. (Ballade de la Grosse Margot, Pléiade, p.1193)</i>	Noi onoarea fentăm, ea de noi se-ndepărtează, În acest bordel unde viața ne e hărăzită.	în crâșma asta-n care ni-i ogeacul. (Villon/Chirică 1983)

Această unitate de traducere este un întreg indivizibil, complexificat de forma (acrostihul) și fond (registrul argotic) care sunt inseparabile. Încercarea IA gen de a forța lexicul pentru a salva litera pălește în fața traducerii umane. Chirică găsește soluții organice:

„îs” (arhaism pentru *sunt*) salvează litera *I*, iar „otreapă” salvează litera *O* cu precizie semantică ireproșabilă. Traducerea umană excelează prin utilizarea unor termeni cu o încărcătură afectivă și istorică de puternică în română (*curvălău, nuri, ogeac*). Aceasta nu doar traduce, ci realizează o aclimatizare a culturemului villonian. Termenul „ogeac” (familie, vatră, dar și loc de adăpost) înlocuiește „bordelul” cu o metaforă a apartenenței mizerabile, alegere care favorizează „relieful” textual în fața denotației brute. În privința idiotismelor, *La mâța rea un șoarece rău e leacul!*, prin folosirea cuvântului „leacul”, introduce o notă de ironie amară care lipsește într-o traducere IA gen care s-a concentrat pe păstrarea elementelor *șoarece/pisică* pentru a nu „trăda” materialitatea versului, însă a pierdut din dinamismul oralității. Utilizarea termenului „crâsmă” în loc de „bordel” (sau „han”) este o adaptare la universul arhaic românesc, asigurând un efect de evocare mult mai puternic pentru cititorul țintă. Acest exemplu pentru a demonstra că o traducere de succes este cea în care tehnica (acrostihul) devine invizibilă în fața artei (lexicului). Aceasta este „expertiza umană capabilă să gestioneze subtilitățile emoționale”. Traducerea lui Chirică este un act de creație secundară, unde dinamica limbii devine puntea de legătură între franceza veche și româna arhaică, construită prin expertiză teoretică aplicată. Noile paradigme ale traductologiei trebuie să aspire la acest nivel de mediere culturală: o tehnologie care să poată asista, dar o intuiție umană care să decidă că „nuri” și „ogeac” sunt singurele punți autentice către spiritul lui Villon în limba română. Loialitatea față de un poet înseamnă să fii la fel de creativ ca el.

Evoluția istorică și etica: de la constrângerea ideologică la legitimitatea metodei în era IA gen

Evoluția eticii și a legitimității metodei în traducere este corelată cu presiunile ideologice istorice cu provocările algoritmice actuale, de aici și cerința unei metodologii critice pentru a asigura reziliența traducătorului în fața standardizării tehnologice. Etica traducerii a cunoscut metamorfozări succesive, determinate de filtre precum memoria istorică și legitimitatea metodei în era IA gen. Traducerea romanului francez în perioada comunistă a fost marcată de o „tensiune ideologică”, termenii cu încărcătură politică, socială erau cenzurați ori supuși unor procese de adaptare forțată, ceea ce subliniază importanța istorică a traducătorului ca mediator sub presiune (Lungu-Badea, 2017, 21-50). Problema legitimității actului traductiv în cyberspațiu, într-o eră în care algoritmii par să dețină controlul, face ca metoda să devină singura posibilitate de a garanta calitatea. Instrumentele IA gen utilizate de neofiți riscă dezdărdăcinarea TS și despersonalizarea scriitorului. Traducătorul expert poate valida sugestiile IA și conferi legitimitate traducerii ca act intelectual, nu doar ca proces automatizat. Trecerea către noile paradigme este patronată de traducătorul-expert, cunoscător al multiplelor metodologii convenabile pentru a valida sugestiile IA. Etica nu mai privește doar „fidelitatea”, ci capacitatea de a selecta metoda adecvată pentru a proteja stilul autorului în fața standardizării. Studiile traductologice francophone indică o continuitate etică între cenzura ideologică a traducerilor sub regimuri totalitare și constrângerile algoritmice cotidiene, transformând rezistența în fața despersonalizării textului într-o datorie profesională. Etica traducătorului nu se mai rezumă

la o simplă fidelitate față de TS, ci se manifestă prin competența științifică de a subordona instrumentele IA unei metodologii critice, asigurând conformitatea dintre sugestia algoritmului și intenția comunicativă a operei.

Fixarea riguroasă a conceptelor traductologice (Reiss, 2002) este fundamentală pentru ca studentul-traducător să poată exercita un control conștient asupra sugestiilor oferite de IA gen. Înțelegerea acestui metalimbaj traductologic îi conferă viitorului profesionist statutul de arhitect al sensului, împiedicându-l să devină un simplu „operator de date”. Prin integrarea traducerii automate neurale în procesul de formare, studenții sunt instruiți să utilizeze baze de date terminologice și corpusuri lingvistice pentru a realiza o analiză critică a rezultatului algoritmic. Astfel, post-editarea se transformă dintr-o simplă corectură gramaticală într-un exercițiu de cercetare traductologică care validează soluțiile de traducere prin metodologia științifică. Pentru generația digitală, ludizarea – roluri în echipa de traducere, terminolog, traducător, post-editor, revizor pentru realizarea unui proiect contracronometru, depistarea erorilor de algoritm, puzzle-uri lingvistice digitale – și metodele hibride – depistarea cauzelor care au dus la erorile TAN, ateliere de traducere colaborative pe platformă, portofoliu digital de cercetare – devin punți esențiale în predarea nuanțelor limbii franceze și de a le echivala conform în română. Prin scenarii interactive și simulări de proiecte reale de traducere, studenții exersează gestionarea subtilităților culturale și emoționale și conștientizează faptul că rigoarea metodologică și expertiza umană rămân singurele garante ale integrității și dinamismului traducerii în era inteligenței artificiale.

Vom ilustra analiza metodele hibride cu analiza unității de traducere *la madeleine de Proust*, tratată anterior, a cărei geometrie variabilă transformă editarea într-un proces de validare cognitivă. Metoda numită „clasa inversată” este o analiză traductologică focalizată pe identificarea asincronă/online a capcanei algoritmice din următorul exemplu:

TS	TȚ IA gen (Google IA)	TȚ post-editată (versiune stud.)
«C'est comme <i>la madeleine de Proust</i> »: cet ancien gérant de discothèque fabrique désormais des bougies naturelles à la main au Castellet (Var-matin, 2026)	„E ca <i>madlena lui Proust</i> ”: acest fost manager de club de noapte fabrică acum lumânări naturale manual, în Le Castellet.	Ca <i>mirosul de cozonac</i> din copilărie: un fost manager de club produce acum lumânări artisanale care îți trezesc amintirile

IA gen a tratat UT la nivel de suprafață lexicală, « *la madeleine de Proust* » redată prin „*madlena lui Proust*”. Deși traducerea funcționează ca referință culturală fixă, aceasta riscă să rămână opacă pentru un cititor român neavizat, pierzând dimensiunea pragmatică (emoția amintirii declanșate de simțuri). Extinderea geometriei UT la nivelul întregului enunț și aplicarea metodologiei din *La traduction raisonnée* (Delisle) au permis reconfigurarea UT « *C'est comme la madeleine de Proust* », redată prin „Ca mirosul de cozonac din copilărie”. Justificarea metodologică s-a bazat pe faptul UT nu este numele

propriu (Proust), ci culturemul „memoriei afective”. În concordanță cu autonomia culturemului față de traducere (Lungu-Badea, 2019), studenții au recreat un efect de evocare pertinent pentru cititorul român și similar cu cel din TS. Pentru integrarea instrumentelor, au fost consultate texte paralele /articole de presă în limba română care au facilitat compararea modalitățile de prezentare a micilor afaceri locale din Franța și din UE, ceea ce a permis înlocuirea UT „fabrică... manual” (TȚ IA gen) cu „lumânări artisanale”. Soluția de traducere propusă demonstrează o adecvare culturală superioară și mută accentul de la „procesul industrial” (sens fals) la „meșteșugul poetic”, dovedind fidelitate față de spiritul TS. Deși TȚ IA este comprehensibilă pentru unii cititori români care cunosc sensul expresiei franceze, s-a ținut cont de clivajul *fidelitate* vs *lectură facilă* și s-a decis că, prin compensare (procedeu de traducere), TȚ post-editată salvează identitatea TS. Explicitarea „care îți trezesc amintirile” pentru a justifica analogia cu Proust (chiar dacă numele dispare), asigurând supraviețuirea sensului în fața automatizării formei. Acest tip de exercițiu hibrid demonstrează că, în timp ce IA „traduce” cuvinte, studentul-mediator traduce intenții.

Concluzii

Viitorul traducerii și al traductologie nu este amenințat de IA gen, cât timp înțelegem că, deși nu se urmărește substituirea traducătorului uman cu TAN, redefinirea profilului profesional al traducătorului și al formatorilor săi este imperativă. În aceste circumstanțe, traducătorul dobândește statut de mediator cultural, expert în post-editare critică. Expertiza sa este instanța care fasonază, prin sensibilitate și discernământ, materialul generat de IA, pe care îl supune constant unei validări cognitive. Astfel, tehnologia este subordonată sensului, și nu invers. În definitiv, dinamica limbilor în relație de traducere depinde simbioza între moștenirea teoretică clasică și tehnologia avansată, iar traductologia critică cauționează „vulnerabilitatea” creativă a textului sursă în fața standardizării din peisajul digital global.

Referințe bibliografice (selectiv)

1. DELISLE, Jean. (2013). *La traduction raisonnée: manuel d'initiation à la traduction professionnelle de l'anglais vers le français*. 3e édition. Les Presses de l'Université d'Ottawa, 2013.
2. LUNGU-BADEA, Georgiana (2004) *Teoria culturemelor. Teoria traducerii*. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.
3. LUNGU-BADEA, Georgiana (2005). *Tendențe în cercetarea traductologică*. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005.
4. LUNGU-BADEA, Georgiana (2012). *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*. Ediția a III-a, Timisoara, Editura Universității de Vest, 2012.
5. LUNGU-BADEA, Georgiana (2013). *Traduire la traductologie. Sur la légitimité de la méthode en traduction à l'époque du cyberspace*, în G. Lungu Badea (coord.), *De la méthode en traduction et en traductologie*, Timișoara, Eurostampa, p. 65-84.

6. LUNGU-BADEA, Georgiana (2015) *Plusieurs méthodes, un même défi à relever : le transfert interlingual*, în *Enseigner et apprendre à traduire de « façon raisonnée »* Editura Universității de Vest, 2015, p. 209-225.
7. LUNGU-BADEA, Georgiana (2017). „Traductions d’hier, traductions d’aujourd’hui. Quelques considérations générales sur la traduction roumaine à l’époque communiste”, *Etudes interdisciplinaires en Sciences humaines*, Tbilisi, nr, 4/2016, p. 21-50.
8. LUNGU-BADEA, Georgiana (2019).„Essai de redéfinition d’un concept : le culturème”, *Des mots aux actes*, Paris, Garnier, nr. 7/ 2018 [2019], p. 59-87.
9. MOISE, Judith (2006), *Traducerea sau lexicul fără echivalent*. Timișoara, Editura Universității de Vest.
10. RARENKO, Mariya B. (ed.) (2010). *Osnovnye ponyatiya perevodovedeniya (otechestvennyy opyt). Terminologicheskiy slovar '-spravochnik* [Principalele noțiuni de teoria și practica traducerii. Dicționar-îndreptar terminologic], Moscova, INION RAN, 2010.
11. REISS, Katharina (2002). *La critique des traductions, ses possibilités et ses limites*. Traduit de l’allemand par Catherine Bocquet, Arras, Artois Presses Université.
12. VIENNE, Jean (1998). „Vous avez dit compétence traductionnelle ?”. *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, vol. 43, nr. 2, p. 187-190.

Corpus

La Rédaction. „« C’est comme la madeleine de Proust » : cet ancien gérant de discothèque fabrique désormais des bougies naturelles à la main au Castellet”. *Var-Matin*, 29 apr. 2026, varmatin.com.URL : <https://www.nicematin.com/societe/vie-locale/c-est-comme-la-madeleine-de-proust-cet-ancien-gerant-de-discotheque-fabrique-desormais-des-bougies-naturelles-a-la-main-au-castellet-10678700>

***, „Les résidents de l’Ehpad s’offrent un bol d’air en ULM à l’aéroclub de Haute-Saône”. *L’Est Républicain*, 22 iun. 2025, www.estrepublicain.fr/societe/2025/06/22/les-residents-de-l-ehpad-s-offrent-un-bol-d-air-en-ulm-a-l-aeroclub-de-haute-saone.

Villon, François, *Poezii*. Traducere de Neculai Chirică. București, Minerva, 1983.